

Leseferdigheter, utenforskap og sysselsetting henger sammen

605.22, 672.21, 672.60

530.000 voksne nordmenn har svake leseferdigheter

I desember 2024 utkom PIAAC2, OECDs studie av voksnes (16-65) leseferdighet, tallforståelse og problemløsning i IKT-miljø («PISA for voksne»). Hovedbudskapet da resultatene kom, var at mange voksne i Norge leser godt sammenlignet med andre land. Men samtidig viser de nye tallene at 530.000 voksne nordmenn har svake leseferdigheter (nivå 1 eller 0). På nivå 0 er en typisk oppgave å klare å lese ut av en bank-SMS hvor lenge en kode er gyldig, på nivå 1 er det å klare å lese et utdrag av en brosjyre om sykkelutleie og finne antall sykkelstativ.

PIAAC-studien gjøres bare hvert tiende år. I PIAAC1 i 2014 var tallet voksne nordmenn med svake leseferdigheter 400.000. PIAAC1 dokumenterte samtidig nedgang i voksnes leseferdigheter¹.

PIAAC2 viser at i perioden fra 2014 til 2024 har økt innvandring redusert leseferdighetene i befolkningen^A. Her skiller Norge seg negativt ut, ved at økt innvandring, i motsetning til i de fleste landene i undersøkelsen, gir merkbar effekt på gjennomsnittlig ferdighetsskår i lesing. I Norge har altså gapet i leseferdigheter mellom innvandrere og befolkningen uten innvandrere blitt større (OECD, 2024a i SSB s. 35).

Manglende leseferdigheter: et skjult tabu

Selv om Norge har jobbet mye for å fjerne tabuer for utenforskap i arbeidslivet, er manglende leseferdigheter hos voksne fortsatt et skambelagt tema. Det er samtidig forsket relativt lite på hvordan lese- og skriveferdigheter påvirker utenforskap i norsk arbeidsliv.

I Tyskland er det over seks millioner voksne som ikke kan lese og forstå mer enn en enkelt setning. I et treårig forskningsprosjekt støttet av det tyske utdanningsdepartementet undersøkte Stiftung Lesen hva som motiverer voksne med behov for grunnopplæring².

- Et viktig funn i den tyske studien er at svake leseferdigheter har klar sammenheng med motløshet og utenforskap.
- Funnene viser at når voksne skal delta i opplæring i skrive- og regneferdigheter, skjer det etter en lang prosess som starter med bevissthet om behovet for å kunne lese og skrive i hverdagen. Motivasjon til å bedre egen kompetanse og det å anse opplæringstilbud som forpliktende er nøkler for å kunne delta regelmessig i opplæringstilbud.

Lesevansker blant de mest utsatte

Forskning fra opplæring i kriminalomsorgen viser at 4 av 10 innsatte i norske fengsler melder om lesevansker³. Blant innsatte under 25 år, melder over halvparten om større eller mindre lese- eller skrivevansker⁴. Her er det mørketall, det er kjent at innsatte underreporterer lesevansker (ibid.) Mange innsatte med rett på opplæring deltar ikke i utdanning under straffegjennomføring⁵, her er unge med lærevansker sterkt overrepresentert.⁶

Oppsummert

1. **Samfunnets strukturer for arbeidsliv og sysselsetting må sørge for mer relevant forskning på sammenhengene mellom leseferdigheter og utenforskap, og på betydningen det har for sysselsetting å bedre voksnes leseferdigheter.**
2. **Det trengs bedre tiltak for leseopplæring blant innvandrere.**

^A I alt leser 6,4 % på nivå 0. Blant innvandrere er imidlertid andelen 25,7 %, blant norskfødte med innvandrerforeldre er andelen 4,1 %, mens i den øvrige befolkningen er dette 1,1 %. (SSB, tabell 5, <https://www.ssb.no/utdanning/voksenopplaering/statistikk/voksnes-ferdigheter>)

Stort udekket behov i arbeidslivet, NAV mangler systemer for å oppdage

Ordningen *Kompetansepluss arbeid* skal gi opplæring til voksne som ikke kan lese og skrive. I 2024 søkte arbeidslivet om 227 millioner kroner for å kunne gi slik opplæring til 11700 deltagere. Men tilskuddet var på 84 millioner kroner, dette rakk til 4300 deltagere. (Kilde: NOU 2025:1 Kompetansereformutvalget, tabell 9.2)⁷

Mens arbeidslivet har et stort udekket behov for lese- og skriveopplæring for de som er sysselsatt, mangler NAV systemer for å avdekke om de som står utenfor arbeidslivet sliter med å lese eller skrive. Til sammenligning har NAV systematikk for f.eks. å avdekke og fange opp arbeidssøkende som trenger veiledning om personlig hygiene.

NAVs samfunnsoppdrag er å bidra til sosial og økonomisk trygghet og fremme overgang til arbeid og aktivitet for et inkluderende samfunn, og et inkluderende og velfungerende arbeidsmarked. Da er det et stort paradoks at NAV ikke systematisk fanger opp og hjelper de som trenger hjelp til å lære å lese og skrive i voksen alder.

Oppsummert

- 3. NAV må ha systemer for å fange opp og hjelpe voksne som mangler grunnleggende ferdigheter i lesing og skriving.**
- 4. Partene i arbeidslivet og ordningen for Inkluderende Arbeidsliv bør sette lesingens betydning for sysselsetting og sykefravær på dagsorden**

Økende klasseskille i lesing– går lesevaner i arv?

Jevnlige rapporter dokumenterer lesekrisen blant barn og unge. Stadig flere leser så dårlig at de vil få problemer i yrkeslivet. Klasse, familiens sosioøkonomiske status og elevenes leseprestasjoner henger sammen.⁸ (PISA 2018 og 2022, PIRLS 2021 m.fl.)

Den store Leserundersøkelsen⁹ viser at 1 av 4 foreldre aldri leser høyt for barna sine, og det er sosiale forskjeller for hvem som leser for barn. Menn under 30 år med lavere utdanning er underrepresentert.

Oppsummert

- 5. Regjeringens leseyststrategi mangler tiltak for voksne. Den nye Lesekommisjonen som er varslet må også inkludere lesesituasjonen for voksne, og se på sammenhengene mellom lesing, klasse og utenforskap.**

Forslag til merknad:

Komiteens medlemmer merker seg at PIAAC2 dokumenterer at over en halv million nordmenn i arbeidsfør alder har svake leseferdigheter, og at Kompetansepluss-ordningen langt fra dekker behovet for opplæring i grunnleggende ferdigheter i arbeidslivet.

Komiteens medlemmer mener NAV og partene i arbeidslivet bør sette voksnes leseferdigheter på dagsorden. Regjeringen bør vurdere om grunnleggende leseferdigheter bør inngå som en del av arbeidet med IA-avtalen. NAV trenger systemer for å fange opp de som trenger hjelp til grunnleggende ferdigheter i det å lese og skrive. Det trengs også mer relevant forskning på sammenhengene mellom leseferdigheter, sysselsetting og utenforskap.

Komiteens medlemmer mener det økende gapet mellom leseferdigheter blant innvandrere og øvrige voksne er bekymringsfullt. Disse medlemmer mener den nye Lesekommisjonen også må undersøke lesesituasjonen for den voksne befolkningen, og se på sammenhengene mellom lesing og utenforskap.

⁸ Dette viser tall fra den store Leserundersøkelsen Forleggerforeningen og Bokhandlerforeningen får gjennomført annethvert år.

¹ SSBs nasjonale rapport fra PIAAC2: Voksnes ferdigheter i leseforståelse, tallforståelse og adaptiv problemløsning (Kalcic, Keute, 2024/44):
<https://www.ssb.no/utdanning/utdanningsniva/artikler/voksnes-ferdigheter-i leseforstaelse-tallforstaelse-og-adaptiv-problemlosning>

<https://hkdir.no/piaac/resultater-fra-piaac-2>

² MOVE – Motivation and Commitment in the Everyday Lives of Adults with Basic Education Needs
Ehmig, Simone C.; Leck, Johanna; Heymann, Lukas | <https://doi.org/10.4232/1.14420>

³ «Utdanning før og under soning...» Eikeland m.fl 2022
<https://www.opikrim.no/siteassets/dokument/publikasjonar/rapport-1-2022-web.pdf>

⁴ Manger, Eikeland m.fl., Bedre skole 3/2017, <https://utdanningsforskning.no/artikler/2017/innsette-i-fengsel-under-25-ar-tek-utdanning-men-har-vanskar-med-lesing-skriving-rekning-og-adhd/>

⁵ Meld. St. 39 (2020–2021) Kriminalomsorgsmeldingen,
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-39-20202021/id2861926/?q=oppl%C3%A6ring&ch=5#kap5-4-p7>

⁶ Av de som ikke bruker ungdomsrett til opplæring er det dobbelt så stor andel som rapporterer om lærevansker og tre ganger så mange med diagnosen dysleksi, sammenlignet med de som bruker retten.
(Eikeland m.fl. 2022, jfr. note 8)

⁷ NOU 2025: 1 Felles ansvar, felles gevinst, Partssamarbeid for kompetanseutvikling i arbeidslivet
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2025-1/id3083356/>

⁸ <https://www.udir.no/tall-og-forskning/finn-forskning/rapporter/2023/pirls-2021/>